

วิภาษวิธี-มรรควิธีพิสูจน์ความเป็นศูนย์กลาง

3.1 วิภาษวิธีก่อนสมัยนาคคารุณ

เดิมทีคำว่า วิภาษวิธี (dialectic) หมายถึงการถกเถียง โต้แย้งกันด้วยเหตุผล ต่อมาได้กลายเป็นศัพท์เฉพาะในวิชาปรัชญา ซึ่งหมายถึงการเคลื่อนไหวทางจิตในการวิจารณ์เหตุผล การที่วิภาษวิธีจะเกิดขึ้นได้นั้น จะต้องรู้ถึงความขัดแย้งกันระหว่าง ข้อเสนอ (thesis) และข้อแย้ง (anti-thesis) คือ จะต้องมีการวิเคราะห์ที่ขัดแย้งกันอย่างตรงกันข้าม การขัดแย้งแบบภาวะวิกฤติ (dilemma) ไม่ใช่วิภาษวิธี เพราะเป็นการขัดแย้งชั่วคราวเท่านั้น การขัดแย้งในชีวิตประจำวัน เราแก้ไขได้ด้วยการประนีประนอม หรือด้วยการยอมรับข้อเท็จจริงในทางวิทยาศาสตร์ แต่การขัดแย้งแบบปรัชญาเป็นการขัดแย้งไม่รู้จักจบ ซึ่งวิภาษวิธีเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับแก้ปัญหานี้

ในประวัติปรัชญาตะวันตกกล่าวกันว่า เซโน (Zeno) เป็นบุคคลแรกที่ค้นพบวิภาษวิธี คือ เซโนมีความเห็นว่า ความหลายหลาก และการเคลื่อนที่เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เขาพยายามหาทางทำให้ความหลายหลาก และการเคลื่อนที่เป็นจริง ก็จะได้แสดงให้เห็นว่า ถ้าเราสมมติว่า ความหลายหลากและการเคลื่อนที่เป็นจริง ก็จะเกิดผลขัดแย้งขึ้นในตัวเอง และข้อเสนอ 2 ข้อ ซึ่งขัดแย้งกันเองย่อมไม่อาจเป็นจริงได้พร้อมกันทั้ง 2 ข้อ ฉะนั้น ข้อเสนอทั้งสองซึ่งต่างก็เป็นข้อเสนอเรื่องความหลาย

¹ T.R.V. Murti, The Central Philosophy of Buddhism

(London: George Allen & Unwin Ltd., 1960), pp. 124-125.

หลากหลาย และการเคลื่อนที่ว่าเป็นจริงทั้งคู่ นั้น ย่อมแสดงว่า ความหลากหลายและการเคลื่อนที่ เป็นสิ่งที่ไม่จริง²

ข้อโต้แย้งของเซโนในเรื่องความหลากหลาย

ความหลากหลายต้องประกอบด้วยหน่วยต่าง ๆ มากมาย หน่วยเหล่านี้ต้องแบ่งแยกไม่ได้ เพราะถ้าแบ่งแยกได้เราก็ไม่เรียกว่าเป็นหน่วย จากการที่แบ่งแยกไม่ได้นี้เอง แสดงว่าหน่วยเหล่านี้ไม่มีขนาด เพราะสิ่งที่มีขนาดย่อมแบ่งแยกได้ ฉะนั้นสิ่งหลากหลายจึงประกอบด้วยหน่วยต่าง ๆ ซึ่งไม่มีขนาด ในเมื่อส่วนย่อยคือ แต่ละหน่วยไม่มีขนาด ส่วนรวมของส่วนย่อยเหล่านั้นก็คือ สิ่งหลากหลาย ก็ต้องไม่มีขนาดไปด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า ถ้ามีความหลากหลายอยู่จริง ความหลากหลายนั้นก็คงเป็นสิ่งที่เล็กอย่างไม่จำกัด แต่ความหลากหลายนั้นก็คง เป็นสิ่งที่ใหญ่อย่างไม่จำกัดด้วย เพราะความหลากหลายย่อมมีขนาดและแบ่ง เป็นส่วนต่าง ๆ ใดอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในเมื่อสิ่งหลากหลายประกอบด้วยส่วนย่อยที่มีขนาด และมีจำนวนไม่จำกัด สิ่งหลากหลายนั้นก็คงมีขนาดใหญ่มากอย่างไม่จำกัดด้วย เพราะฉะนั้นสิ่งหลากหลายจึง เป็นทั้งสิ่งที่มี

---

² เซโน เกิดเมื่อปี 489 ก่อนคริสตกาล เป็นนักปรัชญาสำนักอีเลีย ซึ่งมีทรรศนะว่า วัตถุทั้งหลายรอบ ๆ ตัวเรามีอยู่จริง แต่ไม่ใช่มีอยู่ด้วยตัวเอง ไม่สามารถคงอยู่ได้ด้วยตัวเอง นั่นคือ ความมีอยู่ของวัตถุเหล่านั้นไม่ได้อยู่ในตัวเอง ไม่มีพื้นฐานอยู่ในตัวเอง แต่มีพื้นฐานอยู่ในสิ่งอื่น และเกิดจากสิ่งนั้น คือ มีอยู่จริง แต่ไม่ได้มีอยู่อย่างอิสระ มีอยู่ได้เพราะสิ่งอื่นซึ่งอยู่ได้ด้วยตัวเอง คำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง ดังนั้น จึงเรียกได้ว่า เป็นเพียงปรากฏการณ์ของสิ่งนั้น สรุปลือคือ โลกแห่งผัสสะมีอยู่จริง แต่ไม่ใช่โลกที่แท้จริง เป็นแค่เพียงปรากฏการณ์

ขนาดเล็กอย่างไม่จำกัด และใหญ่อย่างไม่จำกัด ซึ่งเป็นลักษณะที่ขัดแย้งกันอยู่ภายใน
ตัวเอง³

จะเห็นได้ว่า เซโนซีท์เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างเหตุผลกับเหตุผลที่ว่าสิ่งที่
ประกอบจากสิ่งที่มีขนาดเล็กที่สุด สิ่งนั้นก็ไม่น่าจะมีขนาดใหญ่ ควรจะมีขนาดเล็กที่สุด
เป็นการพิจารณาในแง่ของขนาดอนุภาค นอกจากนี้เซโนซีท์เห็นถึงความขัดแย้ง
ระหว่างเหตุผลกับประสบการณ์คือ สิ่งที่เราเห็นได้ควรจะมีขนาดจำกัด แต่ถ้าคิดตาม
เหตุผลแล้ว สิ่งหลายหลากควรจะมีขนาดไม่จำกัด เป็นการพิจารณาในแง่ของจำนวน
อนุภาค

ข้อโต้แย้งของเซโนในเรื่องการเคลื่อนที่

เซโนยกตัวอย่างเรื่องอคิลลีสวิ่งแข่งกับเต่า และเรื่องลูกศรที่กำลังวิ่ง เพื่อปฏิเสธ
เรื่องการเคลื่อนที่ที่ไม่มีอยู่จริงเซโนเชื่อว่าเราคงสมมติฐานผิดที่ว่า เราสามารถจะเดินทาง
จากจุดหนึ่งมายังอีกจุดหนึ่งได้ เพราะถ้าคิดตามเหตุผลแล้ว เราอาจแบ่งระยะทางจากจุด
หนึ่งมายังอีกจุดหนึ่งได้อย่างไม่จบ ฉะนั้น ถ้าให้เต่าออกวิ่งก่อนอคิลลีส อคิลลีสจะไม่มี
ทางวิ่งชนะเต่าได้เลย ทั้งนี้ เมื่ออคิลลีสวิ่งไปถึงแต่ละจุดของระยะทางที่เต่าวิ่งไปถึงแล้ว
นั้น เต่าก็ได้วิ่งออกจากจุดนั้นไปแล้ว และจะเป็นเช่นนี้ตลอดการแข่งขัน ในเมื่อเต่าออกวิ่ง
จากจุดเริ่มต้นของระยะทางก่อนอคิลลีส เต่าก็ทรงชนะอย่างไม่มีปัญหา แต่จากประสบการณ์
แล้วมนุษย์ของวิ่งชนะเต่าอย่างแน่นอน นอกจากนี้ในเรื่องลูกศรที่กำลังวิ่งก็เช่นเดียวกันระหว่าง

³กับบลิว ที่ สเคซ, ปรัชญากรีก แปลจาก A Critical History of
Greek Philosophy โดยปริชา ซางชวีตยูนิ (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด,
2514), หน้า 29.

ทางที่ลูกศรวิ่งนั้น ทุกขณะของเวลานั้นลูกศรจะตองอยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งเสมอ ก็คือการหยุดนิ่งนั่นเอง ฉะนั้น การเคลื่อนที่จึงเป็นไปได้ ไม่เป็นจริง⁴

เขโนมีไคปฏิเสธว่าความหลายหลาก หรือการเคลื่อนไหวไม่มี แต่สิ่งที่เขาปฏิเสธคือ สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มียุ่จริงในโลกแห่งปรากฏการณ์เท่านั้น ไม่ใช่มีอยู่ในโลกแห่งความจริงแท้. ข้อโต้แย้งทั้งหมดของเขโนหมุนอยู่รอบปัญหาเดียว คือ ปัญหาเรื่องการแบ่งแยกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทำให้เห็นความขัดแย้งระหว่างเหตุผลกับประสบการณ์ ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาสำคัญในวิชาปรัชญาต่อมา

ในประวัติปรัชญาตะวันออก ถ้าเรายอมรับข้ออธิบายเกี่ยวกับเรื่องคุณนิภาพของพระพุทธเจ้าว่าเป็นม่อเกิดของวิภาววิธีของนาคารชุน พระพุทธเจ้าก็น่าจะไ้รับพระเกียรติว่า เป็นผู้ค้นพบวิภาววิธีเป็นคนแรก ปัญหาที่พระพุทธองค์ไม่ทรงตอบมีอยู่ 4 ประเภท คือ

- ก. โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง หรือทั้งสอง หรือไม่ทั้งสอง (4 ปัญหา)
  - ข. โลกมีที่สุด หรือไม่มีที่สุด หรือทั้งสอง หรือไม่ทั้งสอง (4 ปัญหา)
  - ค. พระพุทธเจ้ามีอยู่หลังจากปรินิพพานแล้ว หรือไม่มี หรือทั้งสอง หรือไม่ทั้งสอง (4 ปัญหา)
  - ง. อตถคา (ชีวะะ) เป็นสิ่งเดียวกับกาย หรือเป็นคนละสิ่ง (2 ปัญหา)
- ทั้งหมดรวมเป็น 14 ปัญหา⁵

การที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบปัญหาทั้ง 4 ประเภทนี้ เป็นเพราะพระองค์ทรงตระหนักดีว่า เหตุผลไม่สามารถจะให้คำตอบที่สมบูรณ์ได้ ทั้งนี้เพราะในตัวเหตุผลนั่นเองยังมีความขัดแย้งอยู่ ความขัดแย้งนี้จะเกิดขึ้นเมื่อเราพยายามใช้เหตุผลอธิบาย

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

⁵ดูพจนานุกรมกโฆวาทสูตร, ม.ม. 13/147-152/130-135.

สิ่งที่ยื่นนอกเหนือปรากฏการณ์ พระองค์ทรงทราบถึงความขัดแย้งซึ่งเป็นธรรมชาติของ เหตุผลก็ จึงทรงเสนอวิภาษวิธีโดยอาการอุษณีภาพเพื่อที่จะไขแก้ปัญหาในเรื่องความ ขัดแย้งของเหตุผล ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พระพุทธเจ้าทรงเปรียบนักอภิปรัชญา ว่าเหมือนคนโง่ถูกยิงควยลูกศร แทนที่จะรีบรักษาให้หาย กลับไปสนใจว่าลูกศรที่ยิง มานี้เป็นลูกศรชนิดอะไร ยิงเมื่อไร ใครเป็นผู้ยิง เป็นต้น⁶

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ให้กำเนิดวิภาษวิธี โดยเพียงแต่ทรงเสนอให้เห็นความ ขัดแย้งที่มีอยู่ในแต่ละความคิดเท่านั้น ยังไม่เป็นระบบ ทั้งนี้เพราะในสมัยพระพุทธ- องค์ ปรัชญายังไม่พัฒนาเต็มที่ จึงยังไม่มีรายละเอียดที่ชัดเจนเกี่ยวกับวิภาษวิธี พอ มาถึงสมัยของนาคารถุน ปรัชญาแบบต่าง ๆ พัฒนากันมากแล้ว ทำให้นาคารถุน เห็นชอบพร้อมในระบบความคิดต่าง ๆ ว่า ต่างก็มีความขัดแย้งในตัวเอง นาคารถุน จึงพัฒนาวิภาษวิธีของพระพุทธเจ้าให้เป็นระบบ จนกลายมาเป็นวิภาษวิธีของมารชยนิค ชัน⁷

3.2 วิภาษวิธีสมัยนาคารถุน

3.2.1 วิภาษวิธีเป็นข้อจำกัดความขัดแย้ง

การแก้ปัญหาคความขัดแย้งโดยใช้วิภาษวิธีของเฮนและเฮเกิล (Hegel) จะทำให้เห็นว่าวิภาษวิธีของมารชยนิคต่างกับวิภาษวิธีของปรัชญาลัทธิอื่น ๆ อย่างไร

ปรัชญาเฮนเป็นพหุสัจนิยม คือเชื่อว่า มีสิ่งต่าง ๆ อยู่เป็นจำนวนมากซึ่งเราสามารถรับรู้ได้โดยใช้ประสาทสัมผัส ความจริงแท้นั้นเราสามารถจะ

⁶ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

⁷ Murti, op. cit., pp. 36-41.

บรรยายจากทรรศนะที่ต่างกันได้ถึง 7 ประการด้วยกัน ความจริงแท้เป็นความจริงที่ซับซ้อนเกินกว่าที่จะสรุปมาเป็นระบบใดระบบหนึ่งใด ฉะนั้น ปรัชญาแต่ละลัทธิต่างก็มีความจริงแท้กันคนละทรรศนะ ความจริงแท้ได้จากการแก้ความขัดแย้งของเรามีลักษณะเป็นการสังเคราะห์ มิใช่เอกภาพ แต่เป็นพหุภาพ

ปรัชญาเฮเกล เชื่อว่าทรรศนะแต่ละอย่างย่อมนำไปสู่ความขัดแย้ง และความขัดแย้งนี้จะนำมาถ่วงแสงได้โดยวิเคราะห์สัญชาน (concept) ออกได้เป็นคู่ ๆ เฮเกลกล่าวว่า ความคิดจะเคลื่อนจากสัญชานหนึ่งไปสู่อีกสัญชานหนึ่ง และจะสร้างสัญชานใหม่ขึ้นเสมอ คำอธิบายแบบนี้คือ วิชาวิธีของเฮเกล ความคิดมีหน้าที่ 2 ประการคือ ยืนยัน และปฏิเสธ ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นลักษณะของกระบวนการทางความคิดอันเดียวกัน ความคิดใด ๆ ก็ตามย่อมมีความขัดแย้งในตัวเอง โดยอาศัยการปฏิเสธ ก็จะทำให้ความคิดที่สูงกว่าพัฒนาขึ้นไป และด้วยวิธีการอย่างนี้เราจะได้ความคิดที่สมบูรณ์กว่าทุกครั้งไป ความคิดใหม่เกิดจากการผสมผสานอย่างสันิหะหว่างความคิดเก่าคือ ข้อเสนอ (thesis) ทำให้ข้อแย้ง (anti-thesis) เกิดขึ้น และต่อจากนั้นก็เป็นการสังเคราะห์ (synthesis) แต่การสังเคราะห์นี้ก็ถูกปฏิเสธอีก แล้วจะกลายเป็นข้อเสนอใหม่อีก โดยอาศัยกระบวนการวิชาวิธีแบบนี้ เฮเกลคิดว่าเราสามารถจะเข้าถึงความเป็นจริงสูงสุดได้ ฉะนั้นปรัชญาของเฮเกลจึงเป็นสัมบูรณ์นิยม

ข้อแตกต่างที่สำคัญระหว่างปรัชญาเซนและปรัชญาเฮเกล คือในปรัชญาเซน ไม่มีการจัดลำดับความคิด และไม่มีความคิดใหม่มาแทนที่ความคิดเก่า ปรัชญาเซนจึงเป็นปรัชญาสังเคราะห์แบบไม่ประสานสนิห (philosophy of disjunctive synthesis) คือ เป็นเพียงการรวบรวมความคิดเก่า ๆ เข้าด้วยกันเท่านั้นเอง แต่ในปรัชญาเฮเกล มีการลำดับความคิดระหว่างขั้นต่ำสุดและขั้นสูงสุด วิชาวิธีทำหน้าที่ระหว่างขั้นสุด 2 ขั้น คือ ข้อเสนอ และข้อแย้ง ทุกความคิดจะถูกก้าวข้ามขึ้นไปสู่ความคิดใหม่ คือการสังเคราะห์ จากวิวัฒนาการแบบนี้ ปรัชญาเฮเกลจึงเป็นปรัชญาสังเคราะห์แบบประสานสนิห (philosophy of conjunctive synthesis) คือ

เป็นการรวมความคิดเก่า ๆ ให้เข้าเป็นเอกภาพเดียวกัน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ประชญาทั้งสองก็มีธรรมชาติที่เหมือนกันตรงที่ว่า ความคิดเป็นกรณีของความจริงแท้ ก็ เราสามารถไขความคิดเพื่อ เข้าถึงความจริงแท้ได้

มาตย์มิกปฏิเสธธรรมชาติที่ว่า ความคิดสามารถทำให้รู้ความจริงแท้ได้ สำหรับมาตย์มิกนั้นเชื่อว่า การบิดเบือนความคิดมีอยู่ในตัวความคิดนั่นเอง ฉะนั้นความคิดจึงไม่อาจเปิดเผยให้เราเห็นถึงความจริงแท้ตามที่ปรัชญาเซน และปรัชญาเฮเกลกล่าวไว้ ทั้งนี้เพราะความจริงแท้อยู่นอกความคิดและเหตุผล เราจะเข้าถึงความจริงแท้ได้ก็โดยการใช้อัจฉตคติญาณ (intuition) เท่านั้น จึงกล่าวได้ว่าระบบปรัชญาสังเคราะห์ไม่อาจไขความขัดแย้งได้ การปฏิเสธธรรมชาติที่ได้จากความคิดดังกล่าวของนาคาร์ซุนเป็นการปฏิเสธธรรมชาติของเหตุผล และการปฏิเสธนี้มีได้ปฏิเสธเพราะมีธรรมชาติอื่นยึดถืออยู่แล้ว แต่ปฏิเสธเพราะเห็นว่า ทุกธรรมชาติล้วนแต่มีความขัดแย้งอยู่ในตัวเองทั้งสิ้น⁸

3.2.2 วิภาษวิธีของมาตย์มิก คือ การปฏิเสธที่เรียกว่า reductio ad absurdum

โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว การวิจารณ์ทฤษฎีใดก็ตาม เราจะต้องมีหลักการของเราเองที่จะใช้โจมตีทฤษฎีคู่แข่ง แต่นาคาร์ซุนมิได้เป็นเช่นนั้น เพราะก็คิดว่าถ้าต่างฝ่ายต่างยึดมั่นในหลักการของตนแล้ว ก็จะทำให้ความไม่เข้าใจในกันและกันแผ่ขยายวงกว้างออกไปอีก นาคาร์ซุนใช้ชีวิตการอย่างเดียวในการปฏิเสธทุกทฤษฎี คือ การวิจารณ์ด้วยเหตุผลโดยใช้หลักการของทฤษฎีนั้น ๆ เองแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งที่มีอยู่ในตัวเอง วิภาษวิธีของนาคาร์ซุน คือ reductio ad absurdum หรือปราสังคิกะ คือ การใช้วิธีชักคานฝ่ายตรงข้ามให้จนด้วยเหตุผล จึงไม่ต้องมีหลักการ

⁸ Ibid., pp. 126-128.

ที่เป็นของตนเอง ทุกทฤษฎีจะถูกหมุนกลับให้ชี้ค้ำตัวเอง นอกจากนาคารชุนจะไม่
ได้สร้างหลักการของตนเองขึ้นแล้ว ยังปฏิเสธการพิสูจน์ที่เรียกว่า apogogy คือ
การพิสูจน์ว่าความคิดหนึ่งผิด เพื่อที่จะยอมรับว่าอีกมิตหนึ่งถูก วิชาวิธีของมาชยิมิกเป็น
การวิจารณ์ทุกทฤษฎีด้วยเหตุผล และเป็นการชำระจิตใจให้พ้นจากความยึดมั่นในทุก
ทฤษฎี⁹

3.2.3 การวิเคราะห์ปัจจัยจากการด้วยวิชาวิธี

ปัจจัยการ เป็นปัญหาที่สำคัญเรื่องหนึ่งของปรัชญาอินเดียน เป็นเรื่อง
ที่ว่าด้วยเหตุและผล บางลัทธิเชื่อว่าเหตุและผลมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน บางลัทธิก็
เชื่อว่าเหตุและผลแยกจากกันโดยเด็ดขาด นาคารชุนแสดงวิชาวิธีเกี่ยวกับเรื่อง
ปัจจัยการไว้ 4 ทรรศนะ คือ

3.2.3.1 สวาทะอุตปตติ (theory of self-becoming) คือ
ทฤษฎีที่เชื่อว่า เหตุและผลเป็นสิ่งเดียวกัน สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นโดยตนเอง ทรรศนะนี้
คือ สัตถการยาวาทของปรัชญาสาางชยะ นาคารชุนได้วิจารณ์ไว้ดังนี้คือ เมื่อกล่าวว่า
สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นโดยตนเอง ก็หมายความว่า คนเป็นเหตุที่ทำให้ตนเองเกิดขึ้น นั่น
คือมีคนอยู่แล้ว จึงจะเป็นเหตุให้ตนเกิดได้ ก็ถ้าคนมีอยู่แล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องเกิดอีก
คือ สิ่งใดที่มีอยู่แล้ว สิ่งนั้นจะเกิดขึ้นอีกไม่ได้โดยเด็ดขาด การพูดว่าสิ่งที่มีอยู่แล้ว
เกิดมีขึ้นเป็นการพูดที่ไร้สาระและไร้ความหมายโดยสิ้นเชิง เนื่องจากเหตุเป็นสิ่งที่จะต้อง
มีอยู่ก่อนที่จะเป็นเหตุให้เกิดผล ฉะนั้นถ้าถือว่าสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นโดยตนเอง ก็เป็น
อันว่าคนมีอยู่แล้ว ถ้าคนมีอยู่ก่อนแล้ว อะไรจะเกิดขึ้นอีกเล่า หรืออีกนัยหนึ่งเป็นไปได้
ไม่ได้ที่สิ่งใดจะเกิดขึ้นโดยมีตนเองเป็นสาเหตุ

⁹Ibid., pp. 131-132, 144-145.

3.2.3.2 ประทุษุติ (production from another) คือ ทฤษฎีที่เชื่อว่า เหตุและผลเป็นสิ่งที่ต่างกัน สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นโดยอาศัยสิ่งอื่น ทรรศนะนี้คือ อสังการยาวาทของพุทธปรัชญาบางนิกาย และปรัชญานายายะ นาคารจุนไควิจารณ์ไว้ดังนี้คือ การที่จะกล่าวว่าสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ปัญหาอยู่ที่ว่า สิ่งที่จะเกิดต้องเป็นสิ่งที่มีอยู่ก่อน หรือไม่มีอยู่ก่อน อย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าสิ่งที่จะเกิดขึ้นเป็นสิ่งที่มีอยู่ก่อน ก็หมายความว่าไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นอีกเพราะมันมีอยู่แล้ว ถ้าสิ่งที่จะเกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่ก่อน การเกิดขึ้นของมันก็ยอมเป็นไปไม่ได้ เพราะสิ่งที่ไม่มีอยู่เป็นนิตินภาวะ (non-existence) จะเกิดขึ้นไม่ได้ เช่น ดอกฟ้า หนวดเต่า เขากระต่าย เป็นต้น ซึ่งไม่มีวันจะเกิดขึ้นไม่ว่าสิ่งใดจะมีพลังผลบันดาลเพื่อให้มันเกิดขึ้นสักเพียงไรก็ตาม เมื่อสิ่งที่จะเกิดขึ้นเป็นสิ่งที่มีอยู่ก่อนก็ไม่ได้ เป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่ก่อนก็ไม่ได้ สิ่งอื่นจะมาทำให้เกิดขึ้นก็ไม่มีทางเป็นไปได้

3.2.3.3 ทวากษะอุภุติ (production from both itself and another) คือ ทฤษฎีที่เชื่อว่าผลเหมือนกับเหตุและต่างจากเหตุ เป็นการรวมสังการยาวาทและอสังการยาวาทเข้าด้วยกัน เป็นความเชื่อของลัทธิเซนที่เชื่อว่าสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นโดยตนเองและสิ่งอื่นรวมกัน นาคารจุนไควิจารณ์ไว้ดังนี้คือ กฎธรรมดาเมื่อมีอยู่ว่า สิ่งที่จะรวมเข้ากันใดคองนับว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว มิฉะนั้นการรวมกันยอมเป็นไปไม่ได้ หมายความว่าสิ่งทั้งสองคองมีอยู่ ถ้ากล่าวอีกว่าสิ่งที่จะเกิดขึ้นมีอยู่ถ้ามีอยู่แล้ว ทำไมจะตองเกิดขึ้นอีก อนึ่ง ตามทฤษฎีนี้ยอมหมายความว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเกิดขึ้นโดยอาศัยตนเองอย่างเดียวไม่ได้ และจะอาศัยสิ่งอื่นตามลำพังทำให้เกิดขึ้นก็ไม่ได้ ตองอาศัยทั้งสองอย่างคือ ทั้งตนเองและสิ่งอื่นรวมกันจึงจะเกิดขึ้นได้ ทฤษฎีนี้ถ้าวิเคราะห์อย่างใกล้ชิดก็พบความขัดแย้งในตัวเอง นั่นก็คือ ถ้าลำพังตนเองมีสมรรถนะเท่ากับศูนย์ ลำพังสิ่งอื่นก็มีสมรรถนะเท่ากับศูนย์ เมื่อเอาทั้งสองมารวมกันสมรรถนะก็ตองเท่ากับศูนย์อยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า เป็นไปไม่ได้ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเกิดขึ้นโดยอาศัยตนเองและสิ่งอื่นรวมกัน

3.2.3.4 อเหตุกอุบัติ (production without cause, production by chance) เป็นความคิดของนักนิยมนิยม (neuralism) และ วิมิตวาท (skeptical) ที่เชื่อว่าสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นโดยไม่มีสิ่งใด ๆ เป็นเหตุ เป็นการเกิดขึ้นโดยบังเอิญ ซึ่งขัดกับประสบการณ์ที่เราเห็นว่า ทุกสิ่งล้วนเกิดขึ้นมาจากเหตุด้วยกันทั้งสิ้น จะเห็นได้ว่าเป็นไปไม่ได้ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ ๆ ก็เกิดขึ้นขึ้นมาเองโดยไม่มีเหตุปัจจัย การยืนยันหรือทศนะเช่นนี้เป็นที่ยืนยันที่ไร้เหตุผลโดยสิ้นเชิง

สรุปแล้วนาคารชุนปฏิเสธทั้ง 4 ทฤษฎีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้ เกิดขึ้นโดยอาศัยสิ่งอื่นไม่ได้ เกิดขึ้นโดยตนเอง และสิ่งอื่นรวมกันไม่ได้ และเกิดขึ้นโดยไม่มีสิ่งใด ๆ เป็นเหตุไม่ได้¹⁰

3.2.4 หลักการของวิภาววิธี

อาจจะมีปัญหาว่า อะไรเป็นหลักการของวิภาววิธีในการปฏิเสธ ทฤษฎีต่าง ๆ นาคารชุนแสดงให้เห็นว่า ถ้าเราวิเคราะห์ข้อเท็จจริงใด ๆ ก็ตามของ ประสบการณ์หนึ่งออกมาดู จะเห็นความขัดแย้งภายในซึ่งมีอยู่ในองค์ประกอบของ ประสบการณ์นั้น ๆ เอง ทั้งนี้เพราะข้อเท็จจริงนั้นมีได้เป็นสิ่งที่อยู่โดยตัวตนเอง (thing-in-itself) แต่มีอยู่ได้โดยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น ๆ และใน ทำนองเดียวกัน สิ่งอื่นเหล่านั้นก็อาศัยสิ่งอื่นต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด นอกจากนี้นาคารชุน ยังแสดงให้เห็นว่า ระบบปรัชญาแต่ละระบบมักจะยึดมั่นในความคิดของตนจนทำให้มองข้ามความบกพร่องภายในระบบของตนไป ตัวอย่างเช่น เรื่องปัจเจกการ บางระบบ ก็ว่าเหตุและผลเหมือนกัน บางระบบก็ว่าเหตุและผลต่างกัน ฯลฯ แต่เมื่อนาคารชุน ใช้วิภาววิธีวิจารณ์ทุกระบบแล้ว ก็พบว่าต่างก็มีความขัดแย้งอยู่ในตัวเองด้วยกันทั้งสิ้น¹¹

¹⁰ Ibid., pp. 132-135.

¹¹ ุรายละเอียดในหน้า 32-34.

มาชยนิกรเชื่อว่าเหตุผลไม่สามารถจะทำให้เราเข้าถึงความจริงได้ เพราะเหตุผลทำให้สิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลต่อกัน ความจริงจะต้องเป็นสิ่งที่ปราศจากปัจจัยปรุงแต่ง ต้องเป็นสิ่งที่มิได้อยู่ใดด้วยตนเอง (something-in-itself) ต้องเป็นประจักษ์พยานในตัวเอง (self-evident) และมีอยู่ในตัวเอง (self-existent) ดังนั้น มาชยนิกรจึงกล่าวว่า นอกจากเหตุผลจะบิคเป็นอนความจริงแล้ว ยังบิคบังความจริงเอาไว้อีกด้วย¹²

3.2.5 ขั้นตอนของวิภาษวิธี

วิภาษวิธีมีขั้นตอนในการพัฒนาการ หรืออาจจะกล่าวว่าเป็นการเจริญเติบโตเต็มที่ของความสำนึกทางคานปรัชญา ดังนี้คือ

3.2.5.1 ขั้นแรกสุดเป็นขั้นตอนของทฤษฎี คือเป็นยุคของปรัชญาที่แต่ละระบบคาดคะเนความจริงไปในลักษณะต่าง ๆ กัน ระบบปรัชญาต่าง ๆ เหล่านี้มีข้อแย้งต่างกันไป แต่ถึงกับเป็นฝ่ายตรงกันข้ามทีเดียว และจากข้อขัดแย้งเหล่านี้ทำให้เราสงสัยในวิธีการที่จะเข้าถึงความเป็นจริง จึงทำให้เกิดการวิจารณ์ขั้น

3.2.5.2 ขั้นที่สองเกิดขึ้นจากการตระหนักถึงความหลงผิดอย่างมากของความคิดที่จิตมนุษย์สร้างขึ้น ในฐานะที่เป็นการวิจารณ์เหตุผล มาชยนิกรจึงใช้วิภาษวิธีเปิดเผยให้เห็นว่า ในปรัชญาแต่ละระบบที่คาดคะเนความจริงไปในลักษณะต่าง ๆ กันนั้นล้วนแต่มีลักษณะที่ขัดแย้งตัวเอง โดยใช้วิธี *reductio ad absurdum* คือ การใช้วิธีหักล้างฝ่ายตรงข้ามให้จนควยเหตุผล วิภาษวิธีของมาชยนิกรไม่เหมือนวิภาษวิธีของเฮเกิลที่สร้างความคิดใหม่ขึ้น แต่เป็นการวิเคราะห์อย่างแท้จริง

3.2.5.3 ขั้นที่สามเป็นขั้นตอนของปัญหาซึ่งมีความคิดปกคลุมอยู่ เมื่อความคิดหายไป ปัญหาซึ่งสามารถจะเข้าถึงความจริงได้ก็จะเกิดขึ้นทันที ปัญหาจะ

¹²Ibid., pp. 136-139..

พาเราข้ามพ้นความทุกข์ซึ่ง เป็นจุดหมายสูงสุดของความเพียรพยายามของเราทั้งหลาย และเป็นนิพพานอยู่ในตัวเอง

ความรู้ทางปรัชญาจะเป็นผลสำเร็จก็ต่อเมื่อผ่านขั้นตอนทั้งสามของ วิชาวิธี คือ ขั้นทฤษฎี ขั้นวิจารณ์ และขั้นปัญหา คือ เมื่อมีการคาดคะเนความจริง ไปในลักษณะต่าง ๆ ก็ย่อมจะทำให้เกิดความขัดแย้ง จึงต้องมีการวิจารณ์ระบบปรัชญา ต่าง ๆ ขึ้น ในที่สุดก็พบความบกพร่องในเหตุผลอันเนื่องมาจากความสัมพันธ์กันของ ปรัชญาการต่าง ๆ เมื่อประจักษ์ความจริงว่า เหตุผลเป็นสิ่งที่เชื่อถือไม่ได้ ปัญหา ซึ่งจะทำให้เราไปถึงนิพพานก็เกิดขึ้น¹³

3.2.6 ลักษณะในทางทำลายของวิชาวิธี

นาคาร์จุนเริ่มต้นมาอธิบายมิกถวยการประกาศว่า สิ่งต่าง ๆ ไม่มีกร เกิดขึ้น โดยให้เหตุผลว่า สิ่งหนึ่งไม่สามารถจะเกิดจากตัวเองได้ เพราะถ้าผลเป็น สิ่งที่มีอยู่ในเหตุ ผลก็ต้องมีอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้น ถ้าผลไม่ได้มีอยู่ในเหตุ ก็ไม่มีอะไรที่สามารถสร้างผลขึ้นมาได้ เหมือนกับที่ไม่มีอะไรจะทำให้กระดาษมีเขาได้ ถ้ากล่าวว่าสิ่งหนึ่ง เกิดขึ้นจากตัวเองและสิ่งอื่น ก็เท่ากับกล่าวว่าแสงสว่างและความ มีสามารถอยู่ด้วยกันได้ และเป็นที่น่าอนที่เถียวว่าไม่มีอะไรที่เกิดขึ้นได้โดยบังเอิญ ทั้งรายละเอียดตามที่กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นเมื่อไม่มีการผลิต ก็ไม่มีความต่อเนื่องและ การทำลาย ทั้งหมดเป็นเพียงมายา

เรารู้จักวัตถุสิ่งหนึ่งได้ ก็เพราะเรารู้ถึงคุณสมบัติของวัตถุนั้น ถ้า ปราศจากคุณสมบัติ เราก็จะไม่รู้จักวัตถุนั้น และถ้าปราศจากวัตถุนั้น คุณสมบัติก็ไม่มีอยู่ คุณสมบัติไม่ได้มีอยู่ข้างในหรือข้างนอกวัตถุ วัตถุและคุณสมบัติไม่ได้เป็นสิ่งที่เหมือนกัน หรือต่างกัน ทั้งสองเพียงแต่มีความสัมพันธ์กัน ฉะนั้นทั้งวัตถุและคุณสมบัติจึงไม่มีความ เป็นจริงในตัวเอง ต้องอาศัยซึ่งกันและกันในการมีอยู่ จึงเป็นเพียงภาพมายาเท่านั้น

¹³Ibid., pp. 140-143.

ชั้น 5 เป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่จริง ตัวอย่างเช่นรูปไม่มีอยู่ ถ้ารูปมีอยู่แล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นอีก และถ้ารูปไม่มีอยู่ ก็จะไม่มีส่วนในการเกิดขึ้น เช่นเดียวกับ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ที่เป็นเพียงภาพมายา ตัวคนก็เป็นมายา เช่นเดียวกับชั้น 5 ตัวคนไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกับชั้น 5 หรือไม่ได้เป็นคนละสิ่งกับชั้น 5 เพราะถ้าตัวคนเป็นสิ่งเดียวกับชั้น 5 ตัวคนก็ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับ การเกิดและความตาย และถ้าตัวคนต่างจากชั้น 5 เราก็คงจะไม่รู้จักตัวคน เมื่อไม่มีตัวคน ก็จะไม่มีการกระทำ วงล้อของการเกิดและความตายก็จะหยุดนิ่ง นอกจากนี้ นาคารชุนยังอ้างคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่า โลกไม่มีจุดเริ่มต้นและจุดจบ ดังนั้น ถ้าสิ่งหนึ่งไม่มีในตอนต้น และในตอนปลาย มันก็ย่อมจะไม่มีอยู่ในท่ามกลางด้วย ซึ่งหมายถึง การเกิด การดำรงอยู่ และความตาย เป็นสิ่งไม่จริง ไม่เฉพาะโลกเท่านั้น แต่รวมถึงวัตถุที่เกิดจากความคิดทั้งหมดก็จะมีจุดเริ่มต้น การดำรงอยู่ และจุดจบ เหมือนกันหมด

แม้แต่พระพุทธเจ้า นาคารชุนก็กล่าวว่าพระองค์ทรงเป็นมายา พระองค์ไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกับชั้น 5 และไม่ต่างจากชั้น 5 เราไม่สามารถจะกล่าวได้ว่า พระองค์มีอยู่ภายหลังนิพพานแล้ว หรือว่ามีอยู่ขณะที่ยังมีพระชนม์อยู่ พระองค์ทรงอยู่เหนือความคิดทั้งปวง ในเมื่อพระพุทธเจ้าเป็นมายา อริยสัจ 4 พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตลอดจนนิพพานก็พลอยเป็นมายาไปด้วย ทุกสิ่งจึงเป็นศูนย์ตา

จากการไม่ชอบเพศของปัญญา และไม่รู้ว่าปรากฏการณ์ทั้งหลาย ในโลกนี้เป็นสิ่งที่อาศัยซึ่งกันและกันในการเกิดขึ้น ทำให้มนุษย์เราเหมือนคนตาบอดหลง อยู่ในวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด คราวใดที่เรายังหลงอยู่ในความคิดและภาษา เราก็คงไม่สามารถเข้าถึงความเป็นจริงได้¹⁴

¹⁴Chandradhar Sharma, A Critical Survey of Indian Philosophy (Delhi: Motilal Banarsidass, 1964), pp. 88 - 92.

3.2.7 ลักษณะในทางสร้างของวิชาชีวิต

มาชยนิกรปฏิเสศการมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงความไม่จริงแท้ของปรากฏการณ์ทั้งปวงในระดับสูงสุด โดยพิสูจน์ให้เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ มีความขัดแย้งในตัวเองและมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้นสิ่งทั้งหลายจึงเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่ไม่จริง เป็นมายา

ความจริงมี 2 ระดับ คือ สมมติสัจจะและปรมาตตสัจจะ ปรากฏการณ์ของสิ่งทั้งหลายมีอยู่จริงในระดับสมมติสัจจะ ปรากฏการณ์ในระดับนี้มี นามรูป ความสัมพันธ์ การปรากฏมีขึ้น ซึ่งเกิดจากผลงานของโครงสร้างทางสมอง ปรมาตตสัจจะ คือ สิ่งสูงสุดซึ่งอยู่นอกความคิด เราไม่สามารถจะให้คำจำกัดความได้ว่าสิ่งสูงสุดสิ่งนี้คืออะไร มีลักษณะอย่างไร เพราะภาษาและสมองของมนุษย์มีขอบเขตในการทำงานจำกัด ในขณะที่สิ่งสูงสุดมีสภาวะสมบูรณ์ที่เป็นหนึ่ง เป็นอิสระ เป็นความจริงและมีขอบเขตไม่จำกัด ฉะนั้น สิ่งซึ่งจำกัดจึงไม่สามารถจะเข้าถึงสิ่งซึ่งไม่จำกัดได้

นาคาร์ชุนกล่าวว่ โลกแห่งปรากฏการณ์พื้นฐานอยู่ในโลกแห่งความจริง แต่ที่จริงแล้วโลกแห่งปรากฏการณ์ก็คือ โลกแห่งความจริง แต่พิจารณาจากระดับที่ต่างกัน คือถ้าพิจารณาจากระดับสมมติสัจจะ ความจริงก็จะปรากฏเป็นโลกแห่งปรากฏการณ์ แต่ถ้าพิจารณาจากระดับปรมาตตสัจจะ ความจริงก็จะปรากฏเป็นโลกแห่งความจริงซึ่งเป็นสิ่งสูงสุด เราต้องอาศัยโลกแห่งปรากฏการณ์เป็นเครื่องมือเพื่อที่จะเข้าถึงโลกแห่งความจริง เปรียบเหมือนกับการที่เราต้องใช้นิวซีไปตีดวงจันทร์ แต่เราจะเข้าใจไปว่านิวซีที่ใช้นั้นเป็นดวงจันทร์เองก็หาไม่ ฉะนั้น ถึงแม้ว่าเราจะเข้าถึงสิ่งสูงสุดได้โดยผ่านโลกแห่งปรากฏการณ์ โลกแห่งปรากฏการณ์นั้นก็หาใช่โลกแห่งความจริงไม่¹⁵

¹⁵Ibid., pp. 93 - 107.

3.3 การเคลื่อนที่และการหยุดนิ่ง

จากที่ได้อธิบายมาแล้วว่า เซโนปฏิเสธการเคลื่อนที่ แต่ยังคงยอมรับการหยุดนิ่งว่าเป็นจริง¹⁶ แต่พอมาถึงสมัยของนาकारฐน เขาปฏิเสธทั้ง 2 อย่าง คือ ปฏิเสธทั้งการเคลื่อนที่และการหยุดนิ่งว่าไม่เป็นจริง เป็นเพียงปรากฏการณ์เท่านั้น เพราะต้องอาศัยสิ่งอื่นในการเกิดขึ้น

3.3.1 การเคลื่อนที่ จะเกิดขึ้นใดของประกอบด้วยระยะทาง สิ่งซึ่งเคลื่อน และการเคลื่อน นาकारฐนจึงแสดงให้เห็นว่าทั้ง 3 อย่างนี้ไม่มีอยู่จริง คือ

3.3.1.1 ระยะทาง

เมื่อสิ่งซึ่งเคลื่อนเคลื่อนที่ไปในระยะทางหนึ่ง มันจะแบ่งระยะทางออกเป็น ระยะทางที่ถูกล่วงไปแล้ว และระยะทางที่ยังไม่ได้ผ่านไป ขณะที่เราก้าวเท้าของเราไปข้างหน้า ส่วนต่าง ๆ ของเท้าก็จะแบ่งระยะทางออกเป็น ระยะทางที่ถูกล่วงไปแล้ว และระยะทางที่ยังไม่ได้ผ่านไปได้อย่างไม่รู้จัก โดยไม่มีระยะทางส่วนใดที่กำลังถูกล่วง เพราะกรีฑาที่กำลังกระทำนั้นไม่ได้เป็นคุณสมบัติของระยะทาง แต่เป็นกรีฑาของสิ่งซึ่งกำลังเคลื่อน ในเมื่อระยะทางไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับเคลื่อนที่ เราจึงกล่าวไม่ได้ว่ามีระยะทางที่กำลังถูกล่วง การแบ่งระยะทางเป็นสิ่งสัมพัทธ์ ต้องขึ้นอยู่กับสิ่งซึ่งเคลื่อน ภายในตัวระยะทางเองนั้นไม่มีความแตกต่างของระยะทางที่ถูกล่วงไปแล้ว ระยะทางที่กำลังถูกล่วง และระยะทางที่ยังไม่ได้ผ่านไป นาकारฐนจึงกล่าวว่า ไม่มีระยะทาง

3.3.1.2 สิ่งซึ่งเคลื่อนและการเคลื่อน

สิ่งซึ่งเคลื่อนเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับการเคลื่อน หรือเป็นคนละสิ่ง ถ้าสิ่งซึ่งเคลื่อนเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับการเคลื่อน สิ่งซึ่งเคลื่อนก็จะต้องเคลื่อนที่อยู่ตลอดเวลา

¹⁶ บรรยายละเอียดในหน้า 25-28.

เวลา เพราะมีการเคลื่อนเป็นคุณสมบัติ และถ้าสิ่งซึ่งเคลื่อนเป็นคนละสิ่งกับการเคลื่อน สิ่งซึ่งเคลื่อนก็สามารถมีอยู่ได้โดยไม่ต้องการเคลื่อน และโดยนัยกลับกัน การเคลื่อนก็ย่อมมีอยู่ได้โดยไม่ต้องมีสิ่งซึ่งเคลื่อนอยู่ แต่การเคลื่อนจะเกิดขึ้นได้จะต้องมีสิ่งซึ่งเคลื่อนอยู่เสมอ ฉะนั้น การเคลื่อนโดยไม่มีสิ่งซึ่งเคลื่อนจึงเป็นไปไม่ได้ นาคารชุนจึงกล่าวว่ไม่มีทั้งสิ่งซึ่งเคลื่อนและการเคลื่อน เพราะเราดูไม่ไ้กว่าทั้งสองเป็นสิ่งเดียวกันหรือต่างกัน

3.3.2 การหยุดนิ่ง

จากการที่นาคารชุนปฏิเสธการเคลื่อนก็เท่ากับปฏิเสธการหยุดนิ่งด้วย ทั้งนี้เพราะการที่เราว่าสิ่งหนึ่งมีอยู่ ก็เพราะเราว่าสิ่งตรงข้ามของมันมี เช่น ภูมิที่มีความมืด ก็เพราะภูมิที่มีความสว่าง เป็นต้น ลองมาพิจารณาดีกว่า อะไรเป็นผู้หยุดนิ่ง เราจะกล่าวว่าสิ่งซึ่งเคลื่อนหยุดนิ่งไม่ได้ เพราะการหยุดนิ่งไม่ได้เป็นคุณสมบัติของสิ่งซึ่งเคลื่อน เราจะกล่าวถึง สิ่งซึ่งหยุดนิ่งหยุดนิ่งไม่ได้ เพราะสิ่งซึ่งหยุดนิ่งได้หยุดนิ่งแล้ว การหยุดนิ่งเริ่มต้นเมื่อไร จะเกิดการหยุดนิ่งได้ก็ต่อเมื่อสิ่งหนึ่งหยุดจากการเคลื่อน แต่ถึงที่ใดกล่าวมาแล้วว่าการเคลื่อนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีสิ่งซึ่งเคลื่อน ในเมื่อนาคารชุนปฏิเสธสิ่งซึ่งเคลื่อน การเคลื่อน ก็เท่ากับปฏิเสธการหยุดนิ่งด้วย เพราะการหยุดนิ่งจะเกิดขึ้นเมื่อการเคลื่อนหยุดเคลื่อน¹⁷

สรุป เติมที่เดียว วิภาษวิธี (dialectic) หมายถึง การถกเถียงโต้แย้งกันด้วยเหตุผล ต่อมาได้อีกว่าเป็นศัพท์เฉพาะในวิชาปรัชญา คือ หมายถึงการเคลื่อนไหวทางจิตในการวิจารณ์เหตุผล ในประวัติปรัชญาตะวันตก กล่าวกันว่า เซโนเป็นบุคคลแรกที่ค้นพบวิภาษวิธี แต่ในประวัติปรัชญาตะวันออก พระพุทธเจ้าทรงได้รับพระเกียรติว่าเป็นผู้ค้นพบวิภาษวิธีเป็นคนแรก จะเห็นวิภาษวิธีของพระพุทธองค์ได้

¹⁷Murti, op. cit., pp. 178-184.

อย่างเด่นชัดในเรื่องคุณูปภาพต่อปัญหาทางค่านิยมปรัชญา และนาคารชุนได้พัฒนาคุณูปภาพของพระพุทธเจ้ามาเป็นวิภาษวิธีของมารชุนิก นาคารชุนได้ใช้วิภาษวิธีในการปฏิเสธทุกทฤษฎี โดยการแสดงให้เห็นว่า ทุกทฤษฎีต่างก็มีความขัดแย้งในตัวเองทั้งสิ้น

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย